

Костянтин Роготченко

аспірант ІПСМ НАМ України

Kostyantyn Rohotchenko

Postgraduate student, Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukrainee-mail: kot400@ukr.net | orcid.org/0009-0000-9545-3851

Художня терапія: новий досвід малювання з воїном під час війни

Art Therapy: A New Experience of Painting with a Warrior during the War

Анотація. На сьогоднішньому етапі війни, гостра фаза якої триває уже понад 1000 днів, суспільству стало зрозуміло, що розв'язання актуальних проблеми психологічної допомоги населенню в умовах соціальних потрясінь є необхідністю. Спеціальної психологічної допомоги потребують передусім воїни, які, пройшовши горнило війни, брали участь у бойових діях. Це люди, які бачили на власні очі жахи війни, поранення і смерть побратимів, героїство сильних та зраду слабких. Серед стратегій психосоціального відновлення особистості — художня терапія, яка окреслилася у принципово нових формах. Одним із методів артистичної (художньої) терапії стало малювання професійного митця з воїном, який перебуває на лікуванні у госпіталі. Застосування методології арт-терапії у контексті розвитку реабілітаційних програм, що спрямовані на подолання наслідків емоційного стану демобілізованих військовослужбовців та тих воїнів, які після одужання повертаються до лав Збройних сил, довело адекватність та доцільність використання арт-терапії як методу допомоги постраждалим в умовах воєнно-політичних викликів сучасності. Зрозуміло, що такої допомоги також потребують інші верстви населення — удови та батьки загиблих героїв, люди, які вимушено покинули свої оселі, люди, які тривалий час перебували на окупованих територіях і були змушені спілкуватися з ворогом, люди, які перебували під обстрілами, бомбовими та ракетними ударами, люди, які втратили близьких. Пропонована стаття — не медичне і навіть не пограничне до медицини дослідження. Це дослідження, присвячене лише співпраці професійних митців, мистецтвознавців, культурологів із тими військовим, які проходять курс психотерапевтичного лікування в одному з госпіталів країни і беруть участь у програмі, започаткованій Інститутом проблем сучасного мистецтва НАМ України, «Малюй з воїном», де кураторами стали професійні мистецтвознавці разом із професійними військовими лікарями. Стаття розкриватиме науково-теоретичну проблему одного з методів лікування отриманих на війні контузій та психічних травм. Детально проаналізовано одинадцять зустріч митців і воїнів у стінах ІПСМ НАМ України у контексті проекту «Арттерапія», до якої долучився і автор.

Ключові слова: війна, воїн, художник, проект, арт-терапія, психічне здоров'я, відновлення, реабілітація, воєнний конфлікт.

Постановка проблеми. Головною соціальною роллю культури на нинішньому етапі гарячої фази повномасштабної війни росії з Україною є діалог «митець — суспільство». Зображальне мистецтво, як і інші напрями культури — література, музика, театр, цирк, народна творчість, відповідають на виклики, що постали у зв'язку з нетиповими для мирного життя проблемами, а саме фізичним знищенням людей, руйнуванням будівель, стиранням із землі великих і малих міст, містечок та сіл, вимушеним масовим переселенням. Особливо яскраво це виявилось за останні два роки повномасштабної війни росії з Україною. У попередньому дослідженні, надрукованому у журналі «Український мистецтвознавчий дискурс» № 3 (2024), автор підкреслював: «Слід зауважити, що попри достатньо велику кількість професійних художніх виставок, мистецьких проєктів, присвячених темам війни, унікальних виставок

дитячої творчості, творчості дружин та матерів, які втратили своїх чоловіків та синів на війні, творчості самих воїнів, які повернулися з поля бою або перебувають на лікуванні в шпиталях, мистецтвознавчих та культурологічних розвідок на такі важливі для соціуму теми все ж бракує» [18]. Автор пропонує більше уваги приділяти досвіду найновішого, яке постає тут і тепер, візуального мистецтва України, яке повернуло увагу світу соціальністю своїх зображень. Ідеться про мистецькі проєкти, присвячені воєнній тематиці та про співпрацю митця та воїна. Це вкрай важлива місія для мистецтвознавців та культурологів, адже докорінно та масово змінюється образність сучасних творів. Такі факти потребують професійної фіксації та тлумачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мистецтвознавчі та культурологічні дослідження останнього часу широко висвітлюють тему

Іл. 1. Малювання з воїнами, 2024.

Іл. 2. Виставковий проєкт «Право на мирне життя», 2024

війни України з росією. Звичайно переважна частина статей і досліджень пов'язані з військовими проблемами. Водночас слід пам'ятати, що проблеми психічного здоров'я людини і її творчості уже давно досліджували провідні вчені та лікарі світу. Хрестоматійні дослідження Еріка Ноймана та Карла Гюстава Юнга, що стосуються психоаналізу та мистецтва і присвячені відносинам людини мистецтва з культурою своєї країни, відображені у збірнику «Психоаналіз і мистецтво», що вийшов друком в Україні у видавництві «Центр учбової літератури» і є у вільному доступі [23]. У своїх дослідженнях П. Горностай зауважує, що саме в останні роки зросло зацікавлення тим, як арт-терапія сприяє зниженню рівня тривожності та підтримці благополуччя людей, які пережили кризову ситуацію (Гантт і Тріпп, Кеті Малкіоді, О. Скар, О. Вознесенська, М. Сидоркіна, П. Горностай та ін.) [8]. Наукові дані підтверджують, що арт-терапія допомагає учасникам розвивати сильні

сторони самовираження, керувати тривогою та зберігати благополуччя.

Українське зображальне мистецтво ХХ століття неодноразово зверталося до теми війни, подвигів, страждань мирного населення та психологічного стану воїна. Велика кількість українських митців брали участь у Другій світовій війні, пройшли дорогами війни і на власні очі бачили трагедії, які залишила по собі війна. Згадаймо олівцеві малюнки Г. Пустовіта «На відпочинку» (1940), фронтові олівцеві рисунки І. Макогона, твори В. Фатальчука «Добровільний» призов до Німеччини», та «Повернення», лінорити В. Масика «Сестричко, братику, попрацюємо на Хрещатику», літографію О. Олійника «Відпочинок». Глибоко психологічні сюжети постали в українському повоєнному живописі. Варто згадати твори М. Поплавського «Олег Кошовий на допиті», Л. Євтушенка «Подвиг О. Матросова», О. Назаренка «Повернення», С. Подерев'янського «Блокадниця (Портрет матері)», І. Тихого «Рідна земля», Т. Яблонської «Хліб», В. Костецького «Повернення» та багато інших. Митці зображували внутрішній світ своїх героїв та їхній психологічний стан. Дуже часто цей стан був незадовільним. Художники намагалися допомогти глядачам, які у переважній більшості самі були героями зображень. Про такий напрям розвитку вітчизняного мистецтва досліджень було вкрай мало. За твердженням мистецтвознавця О. Роготченка: «Сьогоднішнє вільне суспільство дало можливість проаналізувати події і явища нещодавнього минулого, які досі не висвітлені у мистецтвознавчій та культурологічній науках» [19, с. 668].

Зображальне мистецтво України з перших днів війни прореагувало на трагедію, яка охопила нашу мирну державу. У великих містах і у селищах митці почали експонувати свої твори, що висвітлювали проблеми війни. Позитивну роль відіграли соціальні мережі, адже зроблені митцями плакати щоденно виставляли на різних мистецьких платформах. Однією з перших була платформа «ВОЛЬНАНОВА» на сторінках «Фейсбуку». Мистецтвознавці брали активну участь в організаціях художніх виставок та проєктів, які експонували в Україні та за її межами. Не зважаючи на війну, друком виходив журнал НСХУ «Образотворче мистецтво», хоча головний редактор журналу Володимир Петрашек із перших днів війни боронив країну у лавах ЗСУ. На початку 2023 року у № 3–4 /23 журналу «Образотворче мистецтво» виходить стаття В. Петрашека «Виграємо війну — відновимо культуру», де автор пише: «Якщо сьогодні в Україні та за її межами проводиться безліч високимистецьких проєктів, то це свідчить про утвердження національної ідентичності, яку виборюємо не лише на полі бою, а й у культурі» [16]. У цьому ж

номері Голова НСХУ Костянтин Чернявський публікує статтю «Нескорені міста України», в якій детально описує низку культурно-мистецьких подій, що ставлять своєю головною метою психологічну допомогу глядачу [22]. Наступні пректи — «Маріуполь — душа України» і «Патріотична виставка» успішно експонують як в Україні (Київ, Івано-Франківськ, Кам'янське), так і за кордоном (Вільнюс, Рига, Варшава, Бремен, Берлін). У кожному місті до експозиції приходить багато українців — воїнів на лікуванні, демобілізованих, вимушених переселенців. Мистецтво стає реальним лікарем душі. Ольга Денисенко у цьому ж номері друкує аналітичний матеріал «Коли гримять гармати — музи не мовчать» [10]. Рубрика «Мистецький щоденник війни» присвячена роботам художників, створеним під час війни. Переважна більшість творів — графіка та плакати. Журнал «Арткурсив» № 12, 2024 майже повністю присвячений мистецьким подіям, що висвітлюють участь митця у житті країни, розповідаючи про військовий конфлікт і про відновлення та реабілітацію психічного стану глядача на виставках та акціях. Тема журналу — «Воєнний щоденник». Колективний матеріал авторів-кураторів Антіна Логова, Андрія Сидоренка, керівника проекту Ігоря Абрамовича «Кімната 222» присвячений Антону Яковенку, який віддав своє життя 26 лютого 2024 року заради Батьківщини і всього, що він любив: родини, друзів, мистецтва. Дослідження Світлани Роготченко «Усі фарби, крім чорного» розповідає про реабілітаційну художню ініціативу і про масштабну виставку робіт військових, яка проходила у залах ІПСМ НАМ України [4]. № 23 (2023) журналу «Мистецтвознавство України», який видає Національна Академія мистецтв України та Інститут проблем сучасного мистецтва, також присвячений мистецькій рецепції війни. Уже перша стаття «Українське мистецтво в контексті визвольної війни» авторів Марини Протас, Наталії Булавіної, Ігоря Ісиченка аналізує головну тенденцію українського зображального мистецтва часів кровопролитної війни, досліджуючи його головні завдання [17]. Стаття «Український театр після повномасштабного російського вторгнення: нове звучання хрестоматійних текстів» також відгукується на головну подію сьогодення: ставлення театральної спільноти до насколишньої дійсності воєнного часу. Автори статті — Юлія Бентя, Павло Шопін [5].

Ще до переходу війни у повномасштабну українські вчені Наталія Калька та Зоряна Ковальчук випустили навчально-методичний посібник, що поглиблює теоретичну та прикладну підготовку майбутніх практичних психологів щодо основних напрямів арт-терапії та практичного застосування арт-технік у розв'язанні низки психологічних проблем [15].

Організатори:
Київська організація НСХУ
Секція критики та мистецтвознавства КОНСХУ
Галерея КОНСХУ «МИТЕЦЬ»

Представляють творчий проект, приурочений до Дня Незалежності України

ПРАВО НА МИРНЕ ЖИТТЯ

6 – 12 серпня 2024 р. Відкриття 6 серпня о 17-00.

Партнери проекту:

- ГО Всеукраїнська асоціація фахівців з проблематики наслідків бойової психічної травми та відновлення людей з інвалідністю «КАЛІ»
- Національний військово-медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь» м. Києва
- Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України
- Часпис «Український мистецтвознавчий дискурс» (наукове видання)
- Громадська організація «Музей новітнього мистецтва»
- Київська міська галерея мистецтв «Лавра»
- Федерація всесвітнього миру
- Федерація жінок за мир у всьому світі
- Журнал «Кіно»
- Видавничий дім «Справи сімейні»

Захід відбувається в галереї КОНСХУ «Митець» за адресою: Київ, вул. Велика Васильківська, 12 Вхід безкоштовний.

Іл. 3. Плакат виставки «Право на мирне життя», 2024.

Сьогодні це видання стало вкрай важливим, адже у ньому ретельно прописані теоретичні аспекти арт-терапії, структурні та функціональні характеристики її основних напрямів: ізотерапії, піскової терапії, глинотерапії, казкотерапії, колажування, маскотерапії, метафоричної асоціативної карти, драматерапії, музикотерапії. Автори знайомлять учасників творчого процесу з арт-терапевтичними техніками роботи з емоціями та почуттями.

Національна академія мистецтв України разом із Державною прикордонною службою України 18–20 травня 2023 року провела Першу міжнародну конференцію Західного регіонального науково-мистецького центру Національної академії мистецтв України «Мистецтво в час війни». Під час роботи секції «Інструменти підтримки українського мистецтва в умовах війни» було заслухано виступи Тетяни Кротової «Практики візуалізації патріотичного настрою українців у час війни»; Олеси Дацко, Уляни Щурко «Львів єднає і зміцнює: проект капіталізації мистецько-освітнього потенціалу для соціальної інтеграції постраждалих від війни»; Михайла Бокотєя «Українське художнє скло в світовому контексті: нові можливості»; Ольги Луковської «Мистецька діяльність у час війни на прикладі Львівського палацу мистецтв»; Зоряни

Іл. 4–6. Малювання з воїнами у Інституті проблем сучасного мистецтва НАМ України

Ластовецької-Соланської «Соціокультурні функції музичного мистецтва в умовах воєнного стану»; Лади Цимбали «Війна і сучасна українська мода: реакція, візуалізація, тренди». Роботу секції 4 «Арт-терапія: практичні аспекти реабілітації учасників війни» було присвячено темі участі зображального мистецтва у житті воїнів. З доповідями виступили: Галина Стельмашук — «Мистецтво, яке лікує душі: на матеріалах творів 80-х рр. XX ст. виконаних львівськими художниками в санаторії «Пролісок» у Моршині»; Володимир Стасенко — «Принципи арт-терапії в реабілітації інвалідів, які втратили зір унаслідок воєнних дій»; Ілона Ткачук — «Арт-терапевтичні практики: оптика живопису»; Ростислав Пекарюк — «Зцілення мистецтвом. Досвід застосування арт-терапії в реабілітації ветеранів»; Ганна Єфімова — «Меморіали як терапевтичні простори: нові підходи до роботи з пам'яттю та історичною травмою»; Олександр Гончарук — «Досвід роботи з громадським простором та чутливою тематикою під час створення скульптур для Першого ТМО Львова та Національного реабілітаційного центру «Незламні» («UNBROKEN»)»; Олена Якимова — «Методики адаптації та арт-терапія для дітей ВПО». Робота міжнародної конференції «Мистецтво в час війни» була продовжена львівськими колегами і 2024 року [21].

Костянтин Роготченко у журналі «Український мистецтвознавчий дискурс» № 3 (2024) оприлюднює статтю «Актуальне мистецтво України 2000–2020-х років: культурна модель видозмін». Автор акцентує увагу на комунікативному складнику сучасного мистецтва, що відіграв головну соціальну роль у діалозі «митець — суспільство» [18].

Мета статті: дослідити соціальну мистецьку платформа «Арттерапія», що працює з літа 2022 року. Вперше у національній культурологічній та мистецтвознавчій науках ґрунтовно проаналізовано процес унікальної спільної творчості воїна і митця безпосереднім учасником дійства, який брав участь у малюванні під час одинадцятого пленеру у листопаді 2024 року у межах проекту «Малюй з воїном» у стінах ІПСМ НАМ України. Станом на листопад 2024 року відбулося одинадцять творчих зустрічей, де воїни малювали з професійними митцями, створюючи спільні живописні твори.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Тетяна Горшкальова — спеціаліст вищої категорії, вихователь-методист закладу дошкільної освіти № 7 міста Малин Житомирської області, пише ще до початку широкомасштабної війни України з росією: «У широкому значенні арт-терапія (від англ. art — мистецтво, образотворче мистецтво; і грец. *therapeia* — зцілення, лікування) — система психологічної допомоги, заснована на мистецтві

та творчості, а також побудові та розвитку психотерапевтичних стосунків» [9]. А ось яке визначення дає Олена Вознесенська — одна із авторів «Енциклопедичного словника з арт-терапії», президент ВГО «Арт-терапевтична асоціація»: «Не будь-який творчий процес можна назвати арт-терапією. Творчий процес створення певного продукту є водночас і метою, і кінцевим результатом подібної діяльності. В арт-терапії творчий продукт — посередник у спілкуванні хворого і терапевта на символічному емоційному рівні, а також засіб, щоб досягнути цілі — розв'язати внутрішній конфлікт, поліпшити емоційний стан особистості» [6].

За свідченням Британської асоціації арт-терапевтів (ВААТ), художня терапія є однією з форм психічної терапії, що використовує художні прийоми та засоби у сенсі основного способу спілкування з людиною, яка зазнала контузії. У цьому контексті зображальне мистецтво — живопис, графіка, ліплення з глини та борошна, ткацтво, гончарство — використовується не як діагностичний засіб, а як засіб, який допомагає розв'язати емоційні проблеми. Британська асоціація арт-терапевтів, розглядаючи проблему людей, які отримали контузію у поодиноких випадках, ще не знала такої масовості захворювань, яке принесе війна в Україні на початку 2020-х. Велика кількість контузій пояснюється застосуванням ворогом забороненої у світі зброї. Через виклики сьогодення у рази збільшується і потреба у нових, а сьогодні уже новітніх, методах психологічної підтримки для учасників бойових дій та для родин військових. Українська медична наука, відповідаючи на виклики через військовий конфлікт, була змушена швидкими темпами розвивати галузь військової психології. Сьогодні, в умовах воєнного стану, це одне з найактуальніших питань практики психологічної військової науки. Неочікувано з'явилась потреба не просто у нових сучасних методах психологічної підтримки воїна, але й у застосуванні принципово нових форм художньої терапії. Однією з найбільш досвідчених учених-медиків у царині арт-терапії та глинотерапії є співкураторка проєкту «Арт-терапія» підполковник ЗСУ Інна Черненко. Вона стверджує що «...травматичний досвід в армії, як фізичний, так і психологічний, призводить до нав'язливих спогадів і тривожних фізіологічних симптомів, які можуть перешкоджати розвитку інтегрованої післявоєнної ідентичності, особливо коли військовослужбовці переходять із бойових умов назад у цивільне життя. Визначено, що використання арт-терапії для пацієнтів із травмами не тільки може обійти психологічні захисні механізми, а й активізувати невербальні частини мозку, що дає змогу опрацьовувати травматичний досвід на глибшому рівні» [11].

Світу відомо багато випадків, коли хворі люди, серед них і військові, малювали для покращення свого психічного стану. Відомі випадки, коли до воїнів приходили митці і малювали у шпиталях за їхньої присутності. Проєкт «Малюй з воїном» унікальний тим, що вперше масово застосовано артистичну терапію до десятків воїнів, які одержали контузії під час бойових дій. Специфіка нового методу полягає у тому, що воїн протягом кількох годин працює разом із професійним художником або скульптором і спілкується з ним. Якщо впродовж одного сеансу (пленеру) такий творчий колектив не встигає закінчити твір, вони можуть доробити його наступного разу. Були випадки, коли складну композицію малювали за три зустрічі. Паралельно з проєктом «Малюй з воїном» розпочався й активно працює інший — «Ліпи з воїном». Обидва проєкти, а також лекції про мистецтво, відвідування музеїв та художніх галерей з воїнами, які перебувають на лікуванні у госпіталі, об'єднані платформою «Арттерапія».

Одним із ветеранів малювання від мистецького загалу є викладач Академії імені Михайла Бойчука — живописець і графік Олександра Кирилова. В інтерв'ю автору статті вона наголосила: «Перш за все я хочу сказати, що була приємно здивована, що усі воїни, які брали участь у малюваннях і не мали раніше художньої освіти, ніколи не брали олівець у руки, усі виявилися дуже талановитими. Це мене здивувало і вразило. По-друге, скажу чесно, я дуже хвилювалася, як я зможу з такими людьми працювати. Вони — воїни. Так, вони сьогодні контужені, але виявилось, що усі талановиті. Я показую — вони одразу підхоплюють. Вони настільки швидко опанували задачу і зрозуміли, що треба робити. Вони мене, безперечно, слухали, але діяли самостійно. Вони самі підбирали фарби, вони абсолютно самостійно хотіли виразити свої враження, створити свої образи. Я їм показала, як фарби змішувати, як мазок накладати, і буквально одразу вони уже намагалися робити самостійно. От, наприклад воїн, із позивним Кахур. Він швидко і класно зрозумів задачу і її виконав. Не зважаючи на те, що ці люди пройшли такий важкий воєнний шлях, вони ж бачили смерть у обличчя і усе ж сконцентрувалися, як справжні митці, занурилися в образи і змогли зробити класні роботи. Усі твори різні, індивідуальні. Оце мене вразило. Я обов'язково ще прийду на малювання до воїнів» [13].

На одинадцятій зустрічі професійних художників з воїнами, які одержали контузії, відбулося спільне малювання. Метою заходу було створення живописних творів, де головну роль відігравав воїн, а митець допомагав йому у створенні образу.

В одинадцятому пленері брали участь сім воїнів і сім професійних митців. Автор статті був одним

із учасників. З ним виявив бажання з малювати воїн Ілля, який проходить лікування у військовому шпиталі. Спочатку була розмова. Воїн запропонував знайти якусь мирну тему. Зійшлися на рішенні малювати краєвид і пейзаж. Ілля був на кінцевій стадії лікування, і тому захотів зобразити мир і спокій. Не всі учасники групи зобразили мирне життя. Деякі малювали війну. Їхня кольорова гамма була агресивною. Переважали червоні і чорні локальні кольори. Можливо, це результат перенесених потрясінь. Точно сказати важко. Лише можна здогадуватись, роблячи висновки зі спілкування з воїнами та лікарями, які їм допомагають.

Через тиждень після спільного малювання, яке відбувалося у межах проєкту «Малюй з воїном», у стінах ІПСМ НАМ України відбулося урочисте відкриття виставки художніх творів воїнів — захисників України. Виставку «Мистецтво перемоги» експонували у грудні 2024 в Києві у залах Національного медичного музею України. Живописний твір Іллі і автора статті потрапив до експозиції виставки разом із творами, що були намальовані воїнами і митцями раніше. На відкритті виставки виступали директор музею, лікарі-психіатри Збройних сил України, а також воїни, митці, мистецтвознавці. Лікарі дякували митцям за допомогу у відновленні здоров'я військових засобами спільного малювання та ліплення. Виставка спільних художніх творів воїнів та митців у Національному медичному музеї України «Мистецтво перемоги» — це не перший звіт перед глядачами. За час співпраці воїнів та митців їхні живописні твори експонували у залах Національної спілки художників України у виставкових проєктах «Арттерапія» і «Трансформація», на виставці «Малюй з воїном» у залах Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України, в галереї КОНСХУ «Митець» у проєкті «Право на мирне життя» (куратор — Заслужений працівник культури України Валентина Єфремова). Усі виставки були не лише звітами перед глядачами. На відкритті кожної виступали воїни, митці, лікарі, критики, мистецтвознавці, глядачі. Так терапія тривала не лише під час малювання, але й під час експонування живопису. Усі названі експозиції перебували у відкритому, широкому доступі. Велика кількість людей мала змогу долучитися до такого мистецтва і донести інформацію далеко за межі виставкового простору. Насправді так і відбувалося, адже воїни, їхні родини і багато відвідувачів фотографували живопис, презентований на виставках, надсилали ці фото на фронт до побратимів. Проєкти стали відомі далеко за межами шпиталів та художніх закладів.

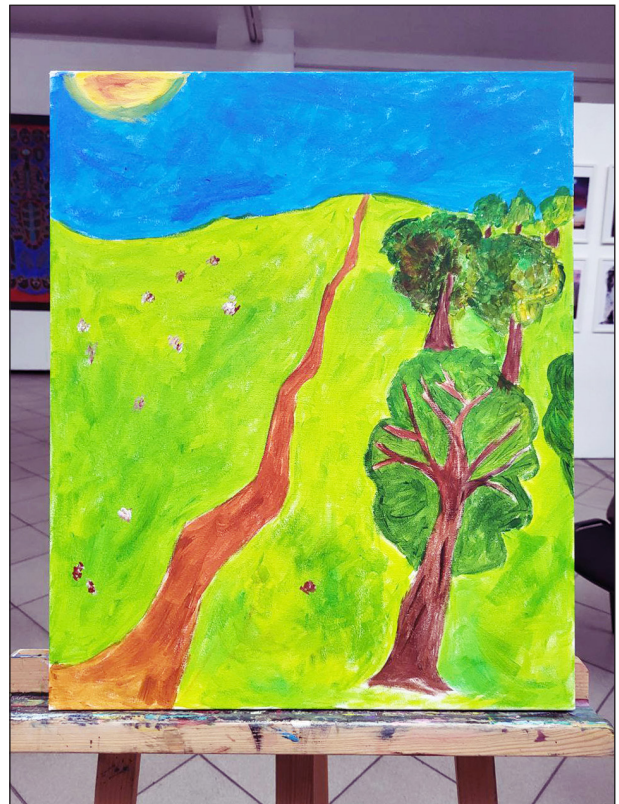
За одинадцять зустрічей митців з воїнами було створено понад сто художніх творів. Сьогодні це уже сформована колекція унікального мистецтва, яке

чекає на глибоке дослідження його коренів. Зі зрозумілих причин, ми не називаємо повних імен воїнів, місць їхньої служби, стану їхнього здоров'я. Стосовно митців — інформація відкрита. За час проведених проєктів у спільному малюванні взяли участь понад п'ятдесят професійних художників. Відомий київський живописець Василь Копайгоренко, викладач кафедри монументально-станкового живопису Академії імені Михайла Бойчука, уже не раз брав участь у проєкті «Арттерапія». На останньому малюванні їхня «бригада» малювала найдовше. На питання автора статті: «Що ви можете розповісти про участь у проєкті?» — митець відповів: «Останнє малювання для мене було дуже приємним, адже наші смаки з воїном виявилися однаковими. Спочатку воїн побоювався, адже ніколи раніше не малював. Я запропонував йому згадати дитинство. Виявилось, що його батько професійний тесля, і що вони у дитинстві багато разів відвідували Музей під відкритим небом у Пирогові під Києвом. Я лише трошки допоміг з композицією. Далі воїн усе робив сам. Після перших 30–40 хвилин праці він уже розповідав про щасливе дитинство, згадував відвідини музею під Пироговом і смішні дитячі історії. Живопис ставав соковитим, радісним, життєдайним. Ми працювали довше від усіх і навіть хотіли залишитися в інституті, але прийшли до спільного висновку, що закінчимо твір наступного разу. Набагато важче було працювати на іншому малюванні з жінкою — дружиною Героя, який загинув на фронті. Вона відмовилася від мирних тем, які малювали інші жінки і матері Героїв, які не повернулися з поля бою. Вона намалювала себе. Наче вона “лежить” на вибуху. Роботу так і назвала “Вибух”. Вона малювала чітко, цілеспрямовано. У кінці третьої години, коли твір було закінчено, подякувала мені за допомогу. Насправді мені було дуже важко. Сподіваюся, що наша спільна праця стала для неї корисна. Для мене вона точно була корисною» [14].

Митці, які неодноразово малювали з воїнами, знали норми поведінки на таких закладах. Автор брав участь уперше, і тому з ним і двома іншими митцями, які також прийшли уперше, куратори провели бесіду і пояснили специфіку поведінки. Першим і головним правилом є те, що не потрібно ставити запитань стосовно отриманих на фронті травм. Другою головною умовою спілкування було нагадування про те, що не можна перебивати воїна під час його розповіді. І третя, найголовніша, вимога полягала у тому, що не митець, а воїн має придумати сюжет і тему, яку буде упродовж пленеру розробляти. Роль художника зводиться до спостерігача. Допомогати треба лише у тому разі, коли воїн такої допомоги потребуватиме. Художник може допомогти правильно побудувати композицію, перспективу. Стосовно кольорів

підказка митця неможлива. Напруження у всіх семи творчих колективах було лише на початку акції. Уже через пів години воїни і митці вільно спілкувалися, чувся сміх. Майже жоден колектив не вклався у дві години. Поки закінчувалися дві останні роботи, над якими митець із воїном працювали уже в дві руки, допомагаючи один одному, інші учасники події спілкувалися між собою, пили чай і каву, роздивлялися уже готові твори і готувалися до мініконференції за результатами робіт. Дружня невимущена обстановка сприяла хорошему, піднесеному настрою. Після завершення усіх семи творів мольберти виставили в один ряд, а митці з воїнами розмістилися позаду. Куратори оголосили закінчення пленеру і почалося обговорення. Воїни радісно розповідали про намальоване, часом дивуючись, що взявши вперше у житті пензель у руки, змогли зробити такі цілком професійні живописні твори. Підсумувала чергове малювання співкураторка проекту «Арттерапії» Інна Черненко. В інтерв'ю вона сказала: «У листопаді відзначається Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва. Саме в цей день за підтримки Національної спілки художників України та митців з Інституту проблем сучасного мистецтва провели арт-терапевтичний майстер клас “Малюй з воїном”, коли наші мужні захисники разом з професійними художниками занурилися в творчий процес малювання та пригадали, як воно мріяти і малювати свої мрії. Ми пригадали, як воно посміхалися, жартувати, відчувати хоча б трішечки спокою і розслабитися, щоб втримати свій моральний стан, коли за вікном війна. Дякую усім воїнам і художникам за чудову і корисну співпрацю!!!! В об'єднанні — наша сила» [12].

Висновки. Психічне здоров'я людини було і є найважливішою проблемою соціуму. Ментальне здоров'я націй стає першочерговою проблемою, адже фіксується стрімке погіршення психічного стану людей в усьому світі. Страшним викликом для психіки звичайної людини стала пандемія COVID-19, що різко збільшила кількість випадків депресії. Україна, на жаль, не стала винятком. Не встигнувши відновитися від пандемії, український народ опинився під потужним стресом, причиною якого стала повномасштабна війна. Воїни — це особлива категорія людей, яка пройшла пекло війни. Українське населення сьогодні переживає епідемію душевної та фізичної травми. Тривожність, депресія під час війни надзвичайно поширені. Всесвітній день психічного здоров'я відзначають 10 жовтня. Психічне здоров'я — це стан благополуччя, у якому людина реалізує свої здібності, бореться зі стресами. Останнім часом багато уваги суспільство приділяє арт-терапії. Це й зрозуміло. Чимало воїнів повертаються у мирне життя, отримавши поранення

Іл. 7. Живописний твір воїна.

і контузії. Мистецька терапія стала одним із засобів допомоги в їхньому одужанні. Метод арт-терапії був відомий давно, але гостра необхідність у його застосуванні активно проявилася лише зараз. Однією з перших у нашій державі запрацювала платформа «Арттерапія», започаткована ІПСМ НАМ України, НАМ України разом із Національним військовим медичним клінічним центром. Кураторами стали професійний лікар і професійний мистецтвознавець. За півтора року відбулося 11 спільних малювань — унікальних заходів, коли професійний художник малює з воїном, створюючи єдиний живописний твір. У контексті «Арттерапії» запрацював новий арт-реабілітаційний проект «Український тризуб». Воїни почали ліпити під керівництвом професійних скульпторів з глини, привезеної з Донеччини, а саме з Часового Яру. Глинотерапія неочікувано позитивно зарекомендувала себе на нинішньому етапі як важливий метод арт-терапії. Зарубіжний досвід використання глинотерапії з ветеранами і раніше демонстрував значний потенціал цього методу у допомозі ветеранам у подоланні психологічної кризи. У Великій Британії арт-терапія, включно з глинотерапією, широко використовується і досі у деяких організаціях, що допомагають ветеранам. До прикладу, благодійна організація «Combat Stress» спеціалізується на допомозі військовим з емоційними та психологічними труднощами, пов'язаними з отриманими на війні травмами.

Передусім з контузіїми. Українські глинотерапевтичні майстер-класи з ліплення — безплатні.

На зустрічах професійних художників з воїнами, які отримали контузії під час перебування на передових позиціях фронту, відбувалося спільне малювання. Метою заходів було створення живописних творів, де головну роль відігравав воїн, а митець допомагав йому у створенні образу. За час спільних малювань

у межах проєкту було створено понад сто живописних творів. Таку реабілітацію пройшли більш як шість десятків військовослужбовців, а також жінки і матері загиблих героїв. У роботі з ними брало участь понад 50 митців. Досвід «Арттерапії» сьогодні важливий для культурологічних та мистецтвознавчих досліджень. Можна зробити впевнений висновок, що художня творчість іде на користь ментальному здоров'ю нації.

Література

1. Chernenko, I. (2024, March 1). [Shche tyzhden v Instytuti problem suchasnoho mystetstva NAMU tryvatyme vystavka kartyn] [Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine hosts the soldiers' paintings exhibition for one more week]. [Status update]. Facebook. Retrieved from <https://www.facebook.com/100082181613124/videos/1824451968073091> [in Ukrainian].
2. Chernenko, I. (2024, March 10). [“Koly hovoriat muzy—zamovkaiut harmaty”]. [“When the muses are heard, the canons go silent”]. [Status update]. Facebook. Retrieved from https://www.facebook.com/100082181613124/videos/2187921701575818?locale=uk_UA [in Ukrainian].
3. Chernenko, I. (2024, March 13). [Os i zvershylasia vystavka kartyn nashykh voyniv] [The exhibition of the soldiers' works ends]. [Status update]. Facebook. Retrieved from <https://www.facebook.com/watch/?v=727874075838704> [in Ukrainian].
4. АРТКУРСИВ. № 12, 2024. <https://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Artkursyv-2024-12.pdf>
5. Бентя, Ю., Шопін, П. Український театр після повномасштабного російського вторгнення: нове звучання хрестоматійних текстів. *Мистецтвознавство України*. 2023. Вип. 23. С. 61–74. <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294855>
6. Вознесенська О. Фенікс, що народжується з попелу: посттравмівне зростання засобами арттерапії. *Простір арттерапії. Збірник наукових праць*. 2019. Вип. 2 (26). С. 52–62.
7. Вознесенська О., Робело-Тимченко Н., Спейзер Вів'єн Маркоу, Спейзер Філіп, Старовойтов Андрій. Арттерапія в роботі з колективною травмою. *Простір арт-терапії. Збірник наукових праць*. 2023. Вип. 1 (33). С. 4–26.
8. Горностай П. Мистецтво в подоланні колективної травми війни // *Простір арттерапії: мистецтво відновлення психічного здоров'я в часи війни* : матеріали XX Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції, 31 березня — 2 квітня 2023 р. / за наук. ред. О. Л. Вознесенської, Л. О. Подкоритової. Київ, 2023. С. 19–22. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/arttherapy-zbrn-23.pdf>
9. Горшкальова Т. Арт-терапія як метод психокорекції та інноваційних психолого-педагогічних технологій особистості. *ГРААЛЬ НАУКИ*. 2021. № 10. С. 392–395. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.11.2021>.
10. Денисенко О. Коли гримлять гармати — музи не мовчать // *Образотворче мистецтво*. 2023 р. № 3–4. С. 22–25.
11. Друзь О. В., Черненко І. О., Пергаменщик О. В. Використання глинотерапії як методу психологічної реабілітації та підтримки психічного здоров'я учасників військових дій // *ГАБІТУС*. 2024. Випуск 61. С. 252–257. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.61.46>
12. Інтерв'ю з Черненко І. (Архів автора).
13. Інтерв'ю з Кириловою О. (Архів автора).
14. Інтерв'ю з Копайгоренко В. (Архів автора).
15. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ДУВС, 2020. 232 с.
16. Петрашек В. Виграємо війну — відновимо культуру // *Образотворче мистецтво*. 2023. № 3–4. С. 2–3.
17. Протас, М., Булавина, Н., Ісиченко, І. (2023). Українське мистецтво в контексті визвольної війни. *Мистецтвознавство України*, (23), 9–32. <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294868>
18. Роготченко, К. Актуальне мистецтво України 2000–2020-х років: культурна модель видозмін. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2024. Вип. 3. С. 90–95. <https://doi.org/10.32782/uad.2024.3.11>
19. Роготченко О. О. Мистецтвознавство: роздуми і життя. К.: Фенікс, 2018. 788 с., іл.
20. Ропачка І. Арттерапевтична методика «Послання символу». *Простір арт-терапії. Збірник наукових праць*. 2023. Вип. 1(33). С. 73–84.
21. Тези доповідей І Міжнародної конференції «Мистецтво в час війни» Західного регіонального науково мистецького центру Національної академії мистецтв України, м. Моршин, 18–20 травня 2023 р. Львів: ЗРНМЦ НАМ України, 2024. 92 с.
22. Чернявський К. Нескорені міста України // *Образотворче мистецтво*. 2023. № 3–4. С. 6–11.
23. Юнг Карл Густав. Психологія і мистецтво. Видавництво : Центр учбової літератури. 2024. с. 240.

References

- Artkursyv (2024). (12). Retrieved from <https://mari.kyiv.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Artkursyv-2024-12.pdf> [in Ukrainian].
- Bentia, Yu., & Shopin, P. (2023). Ukrainskyi teatr pislia povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia: nove zvuchania khrestomatiinykh tekstiv [Ukrainian theatre

- after the full-scale Russian invasion: A new sound of canonical texts]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*, 23, 61–74. <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294855> [in Ukrainian].
- Chernenko, I. (2024, March 1). Shche tyzhden v Instytuti problem suchasnoho mystetstva NAMU tryvatyme vystavka kartyn [Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine hosts the soldiers' paintings exhibition for one more week]. [Status update]. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/100082181613124/videos/1824451968073091> [in Ukrainian].
- Chernenko, I. (2024, March 10). "Kolyhovoriat muzy—zamovkaiut harmaty". ["When the muses are heard, the canons go silent"]. [Status update]. *Facebook*. Retrieved from https://www.facebook.com/100082181613124/videos/2187921701575818?locale=uk_UA [in Ukrainian].
- Chernenko, I. (2024, March 13). Os i zvershyasia vystavka kartyn nashykh voyniv [The exhibition of the soldiers' works ends]. [Status update]. *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/watch/?v=727874075838704> [in Ukrainian].
- Cherniavskyi, K. (2023). Neskoreni mista Ukrainy [Unconquered cities of Ukraine]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 3–4, 6–11 [in Ukrainian].
- Denysenko, O. (2023). Koly hrymliaiut harmaty—muzy ne movchat [When cannons roar—the muses do not fall silent]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 3–4, 22–25 [in Ukrainian].
- Druz, O. V., Chernenko, I. O., & Perhamenshchuk, O. V. (2024). Vykorystannia hlynoterapii yak metodu psykholohichnoi reabilitatsii ta pidtrymky psykhichnoho zdorov'ia uchasykh viiskovykh dii [Use of clay therapy as a method of psychological rehabilitation and support of mental health of war veterans]. *Habitus*, 61, 252–257. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.61.46> [in Ukrainian].
- Hornostai, P. (2023). Mystetstvo v podolanni kolektyvnoi travmy viiny [Art in overcoming the collective trauma of war]. In Voznesenska, O. L. & Podkorytova, L. O. (Eds.), *Prostir art-terapii: mystetstvo vidnovlennia psykhichnoho zdorovia v chasy viiny* [Art therapy: The art of mental health restoration in times of war] (pp. 19–22). Kyiv: (n. p.). Retrieved from <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/arttherapy-zbrn-23.pdf> [in Ukrainian].
- Horshkalova, T. (2021). Art-terapiia yak metod psykokorektsii ta innovatsiinykh psykholoho-pedahohichnykh tekhnolohii osobystosti [Art therapy as a method of psychocorrection and innovative psychological-pedagogical technologies of personality]. *Hraal nauky*, 10, 392–395. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.11.2021> [in Ukrainian].
- Kalka, N., & Kovalchuk, Z. (2020). *Praktykum z art-terapii: navch.-metod. posibnyk* [Art therapy practicum: A training manual] (Part 1). Lviv: DUVS [in Ukrainian].
- Petrashchek, V. (2023). Vyhraemo viinu—vidnovymo kulturu [We will win the war—we will restore culture]. *Obrazotvorche mystetstvo*, 3–4, 2–3 [in Ukrainian].
- Protas, M., Bulavina, N., & Isychenko, I. (2023). Ukrainske mystetstvo v konteksti vyzvolnoi viiny [Ukrainian art in the context of the war for liberation]. *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*, 23, 9–32. <https://doi.org/10.31500/2309-8155.23.2023.294868> [in Ukrainian].
- Rohotchenko, K. (2024). *Aktualne mystetstvo Ukrainy 2000–2020-kh rokiv: kulturna model vydosmin* [Contemporary Ukrainian art of the 2000s–2020s: A transformed cultural model]. *Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs*, 3, 90–95. <https://doi.org/10.32782/uad.2024.3.11> [in Ukrainian].
- Rohotchenko, O. (2018). *Mystetstvoznavstvo: rozdumy i zhyttia* [Art studies: Reflections and life]. Kyiv: Fenyks [in Ukrainian].
- Ropatska, I. (2023). Artterapevtychna metodyka "Poslannia symptomu" [Art therapy technique "Message of the symptom"]. *Prostir art-terapii*, 33(1), 73–84 [in Ukrainian].
- Tezy dopovidei I Mizhnarodnoi konferentsii "Mystetstvo v chasy viiny" Zakhidnoho rehionalnoho nauko-mystetskoho tsentru NAM Ukrainy, m. Morshyn, 18–20 travnia 2023 r.* (2024). [Proceedings of the 1st International Conference "Art in the Time of War" of the Western Regional Scientific and Artistic Center of the National Academy of Arts

- of Ukraine, Morshyn, May 18–20, 2023]. Lviv: ZRNMTs NAM Ukrainy [in Ukrainian].
- Voznesenska, O. (2019). Feniks, shcho narodzhuietsia z popelu: posttravmivne zrostannia zasobamy artterapii [Phoenix rising from the ashes: Post-traumatic growth through art therapy]. *Prostir art-terapii*, 26(2), 52–62 [in Ukrainian].
- Voznesenska, O., Robelo-Tymchenko, N., Speizer, V. M., Speizer, F., & Starovoitov, A. (2023). Artterapiia v roboti z kolektivnoiu travmoiu [Art therapy in working with collective trauma]. *Prostir art-terapii*, 33(1), 4–26 [in Ukrainian].
- Yung, K. H. (2024). *Psykhoanaliz i mystetstvo* [Psychoanalysis and art]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

Rohotchenko K.

Art Therapy: A New Experience of Painting with a Warrior during the War

Abstract. At the current stage of the war, the acute phase of which has lasted for over 1,000 days, it has become evident to society that addressing the urgent issues of psychological support during times of social upheaval is essential. Specialized psychological assistance is particularly needed for soldiers who have participated directly in combat. These are individuals who have witnessed the horrors of war—wounds and death, the heroism of the strong, and the betrayal of the weak. One of the key strategies for psychosocial recovery has been art therapy, which has emerged in fundamentally new forms. A notable method within this approach involves collaborative drawing sessions between professional artists and wounded soldiers in hospitals. The application of art therapy in the development of rehabilitation programs has demonstrated its effectiveness in alleviating the emotional consequences faced by demobilized servicemen and those returning to active duty after recovery. It is evident that such support is also crucial for other affected groups: widows and parents of fallen heroes, internally displaced persons, civilians who lived under occupation and were forced to interact with the enemy, and those who survived bombardments and missile attacks. This article is not a medical study per se, nor does it lie within the boundaries of clinical medicine. Rather, it explores the interdisciplinary collaboration between professional artists, art critics, and cultural scholars with individuals undergoing psychotherapeutic treatment in a Ukrainian hospital. It focuses on the “Paint with a Warrior” program initiated by the Institute of Contemporary Art of Ukraine, where patients engage in professional-level art-making. The article addresses the theoretical foundations of this art therapy method as a form of mental trauma treatment and analyzes the eleventh artist-soldier meeting held at the Modern Art Research Institute, in which the author personally participated.

Keywords: war, warrior, artist, project, art therapy, mental health, recovery, rehabilitation, military conflict.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2025